

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Сутнісний аналіз ситуації свідчить, що протягом останнього десятиріччя наслідки процесу регіоналізації в Україні неоднозначні. Так, позитивними результатами регіоналізації є в першу чергу посилення зацікавленості регіонів у господарській діяльності, їх економічна самоідентифікація, формування регіонів-лідерів загальнонаціонального масштабу. До основних негативних наслідків відноситься регіональна дезінтеграція (інколи з ознаками сепаратизму), зокрема послаблення економічних зв'язків, порушення комплексного розвитку та посилення регіональної диференціації. Такі процеси впливають на особливості регіональної соціально-економічної політики. У зв'язку з цим актуальність теми статті зумовлюється необхідністю формування шляхів оптимізації державної регіональної політики з метою покращення умов функціонування територіальних систем.

Питання просторового розвитку досліджувала значна кількість учених. Однак праці Б.М. Данилишина, Я.Б. Олійника, В.І. Пили, А.В. Степаненка, М.І. Фащевського носять фундаментальний характер та закладають основи для розробки теоретичних і прикладних засад регіонального розвитку.

У контексті окресленої проблематики важливим є дослідження напрямів підвищення ефективності розвитку соціально-економічних систем регіонів. Такі розробки можуть використовуватися центральними і місцевими органами виконавчої влади, науковими установами для поліпшення системи регіонального розвитку. Відповідно, метою статті є оцінка можливих шляхів покращення функціонування регіонів України, виходячи з наявних особливостей їх розвитку.

Згідно з Державною стратегією регіонального розвитку до 2015 р., однією з ключових проблем, що сформувався в Україні протягом останніх років і потребує поетапного вирішення, є зростання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів (поряд з такими несприятливими явищами, як низька конкурентоспроможність та інвестиційно-інноваційна активність у них).

Процеси територіальної диференціації зумовлюються наявними ресурсами регіону, їх кількістю та якісним складом. Значною мірою ресурсний потенціал кожного регіону визначає рівень його конкурентоспроможності.

Регіони України, маючи досить різний рівень локалізації ресурсного потенціалу, характеризуються такою ж конкурентоспроможністю. Однак у сучасних умовах поряд з наявністю або відсутністю певного ресурсу все більшу роль відіграють такі фактори, як ефективність роботи державних структур, здатність до інновацій, вплив політиків на функціонування бізнесових структур.

Це підтверджує і дослідження спеціалістів Всесвітнього економічного форуму "Звіт про конкурентоспроможність України 2008", проведене разом з вітчизняним Фондом "Ефективне управління". Його особливістю є те, що індекс глобальної конкурентоспроможності розраховувався не тільки для України в цілому, але і для окремих регіонів. Індекс має найвищу оцінку 6 балів і формувався на основі оцінки рівня функціонування таких складових соціально-економічного стану, як розвиток інфраструктури, рівень інфляції, гнучкість у формуванні заробітної плати, здатність до інновацій, якість освіти і медичних послуг тощо.

Згідно з проведеними дослідженнями, серед регіонів України найвищий рівень конкурентоспроможності має м. Київ, що обумовлено розвинутою інфраструктурою і меншою інфляцією порівняно з іншими регіонами, а також більш якісною освітою і медичним обслуговуванням. Дніпропетровська область займає друге місце, а її перевагами стали першість у країні за якістю автомобільних і залізничних доріг, гнучкість у формуванні заробітної плати, здатність до інновацій. Закарпатська область зайняла третє місце завдяки якісній роботі державних органів, найефективнішим товарним ринкам у державі. Таким чином, незважаючи на задовільні основні соціально-економічні показники, Закарпаття за якісними характеристиками функціонування економіки потрапило до групи лідерів. Така ситуація є позитивною, однак зважаючи тільки на розподіл регіонів за питомою вагою того або іншого показника (валового регіонального продукту, інвестицій в основний капітал та ін.) у межах України, місце області не буде таким високим.

З метою підвищення якості функціонування регіонів важливою є диверсифікація економічного потенціалу. Україна належить до індустріально розвинених держав світу. Вона має один з найбільших у Європі структурно розгалужений промисловий комплекс, але його структурна розбалансованість негативно позначається на вітчизняній економіці. Значний рівень структурної невідповідності комплексу, висока енерго- та капіталоємність виробництва – це проблеми, які вимагають свого вирішення. За роки реформ ситуація не лише не поліпшилася, а й значною мірою погіршилася. Застаріла і вузькоспеціалізована економічна база більшості регіонів не відповідає сучасним вимогам ринкової економіки і не використовує весь наявний власний потенціал регіонів.

Економіку значної частини регіонів сьогодні визначають одна-дві галузі, що є сировинними або виробляють проміжну та низькотехнологічну продукцію.

Для досягнення економічного зростання після проведення регіональної діагностики (аналізу господарської специфіки регіонів, їх природно-ресурсного потенціалу, наявних фінансових і трудових ресурсів, урахувавши рівень можливостей і обмежень, їх оптимального використання та основних проблем регіону) необхідно здійснити вибір пріоритетних для кожного регіону матеріальних виробництв, у результаті розвитку яких стане можливим підвищення якості їх функціонування. В умовах сьогодення особливу увагу слід приділяти зміцненню потенціалу регіонів експортоорієнтованої спеціалізації.

Реалізації мети регіональної політики на сучасному етапі вимагає дотримання двох обов'язкових умов. Перша стосується збереження територіальної цілісності господарського комплексу країни, а друга, згідно з Концепцією сталого розвитку, полягає у дотриманні принципу енергетичної та економічної збалансованості у розвитку окремих регіонів. Суть цього принципу полягає в тому, що наявний ресурсний потенціал регіону визначає та обмежує його енергетичну потужність і відповідний рівень його можливостей (резервів розвитку). Паралельно треба зазначити, що реалізація заходів, направлених на досягнення стабілізації виробництва в регіонах, повинна супроводжуватись мінімально можливими негативними наслідками в соціальній та екологічній сферах.

Важливим сегментом, який слід задіяти у реформуванні економічних відносин у державі, є насамперед людський капітал. В умовах зниження економічної активності населення і відповідно його життєвого рівня ця складова стартового потенціалу регіонів зазнає найбільшого впливу. Цей факт підтверджується обмеженням ринку потреб населення внаслідок зниження його доходів, розширенням категорій населення, які потребують соціальної допомоги, погіршенням здоров'я людей тощо.

Слід зазначити, що специфічні особливості демографічного та професійно-кваліфікаційного процесів у регіонах України відіграють роль допоміжного орієнтиру при визначенні його виробничої спеціалізації, а також структурно-територіальної трансформації господарського комплексу країни.

З метою покращення ситуації у цій сфері необхідно впроваджувати систему заходів щодо підвищення загального рівня конкурентоспроможності регіонів держави (табл.).

Значний рівень територіальної диференціації є однією з основних загроз майбутнього регіонів.

Як показав проведений аналіз головних тенденцій соціально-економічного розвитку регіонів України, протягом останніх років найвищі основні показники спостерігаються у регіонах зі значним рівнем соціального та економічного розвитку (столиця і східні області України), що пояснюється їх пріоритетним значенням при реалізації державної регіональної політики.

Незважаючи на лідируючі позиції високорозвинених регіонів, простежуються тенденції посилення ролі менш розвинених регіонів у розподілі ресурсів, що пояснюється, зокрема, певним перенасиченням перших ресурсами, з одного боку, та потребою в активізації не задіяних раніше чинників конкурентоспроможності (сприятливе гео економічне положення, прикордонне розташування, використання дешевої робочої сили тощо) – з іншого.

З метою активізації якісних і кількісних ознак функціонування регіональних комплексів необхідно інтенсифікувати міжрегіональне співробітництво. За часів Радянського Союзу це питання не було таким актуальним, оскільки економічний комплекс держави орієнтувався на співпрацю з власними регіонами, всі зусилля спрямовувалися на підтримку вітчизняного виробника. З часу здобуття незалежності регіони України почали поступово виходити на міжнародні ринки товарів і послуг, не орієнтуючись, як

раніше, на внутрішній ринок. Така ситуація сприяє зростанню регіональної розосередженості, втраті існуючих зв'язків та розриву економічних відносин. У випадку орієнтації на українських регіональних виробників це зменшить залежність держави в цілому від змінних умов співпраці з іноземними партнерами.

Таблиця

Шляхи підвищення ефективності розвитку регіональних соціально-економічних систем

Напрямок	Шляхи реалізації
Підвищення конкурентоспроможності регіонів	Конкурентоспроможність – одна з основних передумов стабільного й ефективного розвитку регіону. Визначається впливом низки факторів, до яких належать ресурсна забезпеченість, а також якість і ефективність економічного, соціального середовища. Головними шляхами реалізації напряму є: розробка дієвих стратегій соціально-економічного розвитку регіонів; створення умов для виходу регіональних виробників на нові ринки товарів і послуг; пошук власної моделі розвитку, яка б урахувала територіальні можливості і ризики та накопичений позитивний досвід.
Зменшення рівня міжрегіональної диференціації	Значні відмінності соціального й економічного розвитку регіонів України – одна з головних проблем державної регіональної політики, тому розв'язання цього питання є пріоритетним завданням. Необхідно проводити політику зближення рівнів соціально-економічного розвитку регіонів. Основними шляхами реалізації напряму є: активізація економічного зростання менш розвинених регіонів на основі ефективного використання внутрішнього потенціалу; стимулювання залучення інвестицій в економіку регіонів, які не визначаються високими показниками розвитку; удосконалення існуючих механізмів перерозподілу податкових та інших платежів, що дозволить знизити регіональні розбіжності розподілу ресурсів; оптимізація і корегування соціально-економічних показників менш розвинених регіонів до середніх у державі.
Розвиток міжрегіонального співробітництва	Реалізація цього напряму дасть можливість максимально використати синергетичні переваги співпраці і взаємодії між внутрішніми структурами. Крім того, розвиток співпраці саме між регіонами держави сприятиме формуванню єдиного економічного і соціального простору та посиленню її єдності. Основними шляхами реалізації напряму є: активізація міжрегіональної економічної взаємодії між виробництвом, соціальною сферою та іншими суб'єктами; відновлення втрачених під час розпаду Радянського союзу зв'язків; орієнтація на пріоритетне співробітництво саме з внутрішніми структурами для мінімізації можливих витрат на транспортування продукції, створення нових робочих місць, розвиток інфраструктури.
Забезпечення необхідних умов для розвитку інфраструктури регіонів	Наявність інфраструктури – важлива передумова розвитку ділової активності. Основними шляхами реалізації напряму є: активізація діяльності місцевих органів влади стосовно модернізації наявних економічних потужностей, які є усталеними для конкретного регіону; розробка нових програм функціонування виробничої і соціальної інфраструктури регіонів з урахуванням сучасних тенденцій розвитку; розвиток інфраструктури для місцевих видів економічної діяльності.
Використання диференційованого підходу до визначення рівня державної підтримки	Роль держави повинна бути вибірковою для регіонів з різними рівнями економічного і соціального розвитку: для високорозвинених, які формують основні державні резерви, – мінімальною, а для територій з меншим рівнем розвитку – суттєвою. Крім того, ступінь державної підтримки може визначатися роллю регіону в тій або іншій сфері державної політики. Основними шляхами реалізації напряму є: упровадження державних інвестиційних програм для конкретного регіону, району або підприємства. Їх метою, крім отримання прибутку, є підтримка на місцевому рівні окремих видів або галузей економічної діяльності; державна підтримка шляхом надання територіальних трансфертів для менш розвинених регіонів; залучення підприємств регіону до виконання державних замовлень.

Інфраструктура являється важливою умовою розвитку всього господарського комплексу регіону, своєрідним підґрунтям, основою для комфортного ведення діяльності.

Високі показники розвитку виробничої інфраструктури області (складські приміщення, транспорт, водо- і газопостачання, енергетичне забезпечення), соціальної тощо створюють сприятливі умови як для розвитку місцевих видів виробництва, так і приходу іноземних інвесторів. Якщо складається протилежна ситуація, а ведення підприємницької або іншої діяльності визначається нестачею складських приміщень, несприятливим транспортним сполученням, постачанням сировини, то це робить область не досить привабливою для розвитку бізнесу. Такі регіони, як м. Київ, Київська, Донецька, Дніпропетровська, Львівська, Харківська області характеризуються вагомими показниками розвитку інфраструктури, що суттєво сприяє значній активності розвитку економіки і соціальної сфери на їх територіях. Якщо порівняти окремі області півночі (наприклад, Рівненську) або півдня (зокрема, Херсонську), то рівень розвитку їх інфраструктури не досить високий.

Якщо регіон не має необхідного власного потенціалу для розвитку або його стан визначається нестабільністю, то він потребує підтримки держави. Таким чином, важливим напрямом підвищення ефективності розвитку територіальних формувань є використання диференційованого (вибіркового) підходу до визначення рівня державної підтримки регіонам.

Рівень державної підтримки може визначатися, виходячи з кількох міркувань. По-перше, якщо регіон формує такі показники, як валова додана вартість, інвестиції в основний капітал, прямі іноземні інвестиції, то він, відповідно достатньо забезпечений власними ресурсами і не потребує державної підтримки. По-друге, стосовно ролі окремих регіонів у державній політиці підтримки позицій на зовнішніх ринках, відносин із сусідніми державами, прикордонній політиці, то поряд з економічними явищами вона визначається також впливом інших складових.

У цьому аспекті роль державної підтримки не є чітко закріпленою на роки, а ситуативною. Коли того вимагає ситуація, державні органи влади повинні чітко реагувати і надати необхідну підтримку регіону, адже потужність держави визначається силою її регіонів.

Таким чином, виходячи з особливостей соціального та економічного стану регіонів України, пріоритетними шляхами їх розвитку є підвищення рівня конкурентоспроможності, зменшення диференціації, розвиток міжрегіонального співробітництва та ін. З метою реального поліпшення умов розвитку територіальних соціально-економічних систем необхідно вжити комплекс заходів щодо активізації зазначених напрямів.

Література

1. *Методологічні засади комплексного розвитку і розміщення продуктивних сил регіонів / Данилишин Б.М., Чернюк Л.Г., Фащевський М.І. та ін. – К.: РВПС України НАН України, 1998. – 161 с.*
2. *Національна програма забезпечення економічної безпеки в контексті стратегії соціально-економічного розвитку України. – К.: РНБО України, 2001. – 112 с.*

3. Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Теоретичні засади регіональної суспільно-географічної діагностики // *Економічна і соціальна географія*. – К.: ВГЛ “Обрії”, 2002. – Вип. 52. – С. 3–9.

4. Пила В., Абрамов В. Регіональна політика України // *Регіональні перспективи*. – 1997. – № 1. – С. 5–8.

5. Симоненко В.К. Регионы Украины: проблемы развития. – К.: Наукова думка, 1997. – 264 с.

УДК 336.14

М.М. ЛАВРЕНТЬЄВ

Науково-дослідний фінансовий інститут ДННУ “Академія фінансового управління”

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Розглядаючи стратегію економічного розвитку України, необхідно звернути увагу на той факт, що економіка характеризується як стабільна і з 2000 р. спостерігається зростання реального ВВП, але при цьому залишається значна диференціація за економічним рівнем регіонів.

Поетапне зменшення територіальної диференціації економічного розвитку є одним з пріоритетних завдань державної регіональної політики України. Сьогодні суттєві регіональні диспропорції стримують високі темпи економічного зростання на всій території держави.

Суттєва регіональна диференціація за економічними параметрами розвитку сформувалася в Україні впродовж тривалого часу внаслідок дії природних, історичних, економічних, управлінських чинників. Однак за роки незалежності нашої держави вона значно зросла.

Таким чином, у цілому позитивні тенденції економічного розвитку регіонів протягом останніх років автоматично не приводять до пом'якшення міжрегіональних диспропорцій. Розв'язання цієї проблеми потребує розроблення і реалізації комплексу заходів щодо активної ролі держави у процесах регіонального розвитку [1].

Метою статті є дослідження державного впливу регіонального розвитку в країні.

Окресленою проблематикою займаються такі вчені, як С.А. Буковинський, З.С. Варналій, В.М. Геєць, Б.М. Данилишин, М.І. Долішній, В.В. Зайчикова, Е.М. Лібанова, І.О. Луніна, С.В. Слухай, Д.М. Стеченко, М.Г. Чумаченко та інші.

Стимулювання розвитку регіонів відноситься до головних завдань державної регіональної політики України. Воно має зменшити регіональну диференціацію рівнів соціально-економічного розвитку та життя населення в